



# Świat pradawnej magii

Magiczne znaczenia naczyń  
w pradziejach

# MAGIA

„Magia - zespół zrytualizowanych działań i technik mających - w przekonaniu ich wykonawców - powodować pożądane skutki w świecie realnym poprzez oddziaływanie za pośrednictwem tych zabiegów na określone - naturalne bądź nadnaturalne - moce obecne w naturze”.

Wg: Słownik etnologiczny. Terminy ogólne, Z. Staszczak (red.), Warszawa-Poznań 1987



Garwolin, naczynie w typie greckiego kernosu – urna z cmentarzyska kultury przeworskiej, warsztat lokalny, II w. n.e, fot. T. Biniewski

wg: Wandalowie - strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy, Andrzejowski J, Kokowski A., Leiber Ch. (red.) Lublin-Warszawa 2004

Zbiory Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie

## Moc stwórcza słowa

Na podstawie analogii etnograficznych można przypuszczać, że w społeczeństwach sprzed kilku tysięcy lat uważano, iż słowa służą nie tylko do porozumiewania się, lecz mają moc sprawczą. Dlatego, w trakcie wytwarzania jakiś przedmiotów „wplątano” w nie słowa.

Garncarz kultury wielbarskiej przy ukończonym naczyniu (II w. n.e.), fot. K. Deczyński

Zdjęcie z wystawy „Przedmioty pożądania”, przygotowanej i prezentowanej przez Muzeum Okręgowe w Toruniu, z aranżacją plastyczną w wykonaniu Stanisława Lackowskiego

Naczynia ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu





## Lepienie naczyń – proces technologiczno-magiczny

Dla współcześnie żyjących ludzi ulepienie naczynia wymaga znajomości wyłącznie technologii i techniki jego wytwarzania. Dla wytwórców z dawnych epok taka wiedza była tylko jednym z elementów procesu formowania gliny. Równie ważnymi dla dawnych garncarzy były gest, słowo czy inkantacja, ponieważ – jak wierzą – bez nich nie mógł powstać żaden w pełni funkcjonalny przedmiot. Wytwarzanie, nawet zwykłych dla nas garnków, stanowiło, oprócz procesu technologicznego, także pewnego rodzaju magiczny obrzęd. Obydwa te aspekty – technologiczny i magiczny były niezbędne do zaistnienia przedmiotu – pozwalały na powstanie wytworu zarówno w wymiarze fizycznym, jak i duchowym.



Kolonia Bodzanowska (d. Adolfin),  
pow. aleksandrowski; urna z  
cmentarzyska kultury przeworskiej,  
warsztat lokalny, I w. n.e, fot. P. Gużyński

## Złośliwość rzeczy martwych

Czasami, gdy wypada nam z dłoni talerz, po drodze niszcząc jeszcze kubek – używamy zwrotu „złośliwość rzeczy martwych”, choć raczej nie wierzymy, aby naczynie przejawiało w ten sposób własną, złą wolę. To powiedzenie ma jednak bardzo długą historię, i tkwi w nim istota przekonań archaicznych społeczeństw.

„Zuni [Indianie], tak jak ludy pierwotne w ogóle, wyobrażają sobie, że przedmioty przez nich wytworzone są jak rośliny, zwierzęta, które zapadły w sen zimowy, czy też uśpioni ludzie. Jest to rodzaj życia przytłumionego, niemniej jednak potężnego, zdolnego do biernego funkcjonowania mocą własnego oporu, a nawet aktywnego, tajemnymi sposobami mogącymi sprowadzić i dobro, i zło”

L. Lévy-Bruhl, Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych, 1922, s. 62



Naczynie ceramiczne Indian Zuni, XIX w.

Wg <https://www.incollect.com/listings/decorative-arts/tribal-native-american/a-rare-american-indian-zuni-pueblo-earthenware-pot-222542>



## Magiczne przeznaczenie naczyń

Dobrze są nam znane powiedzenia „czynić uroki” i „odczyńnić zaklęcia”. Niektórzy badacze uważają, że zachodzi podobieństwo pomiędzy słowem „czynić” (w sensie czarować) a słowem naczynie, co może stanowić dowód na pierwotnie magiczne postrzeganie działań i rzeczy związanych z naczyniem.



Gołębiewo Wielkie, pow. gdański; urna z cmentarzyska kultury oksywskiej, warsztat lokalny, I w. n.e,

Wg: A. Stobin, Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej, Gdańsk 2011.

Zbiory Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

## Symbolika ognia

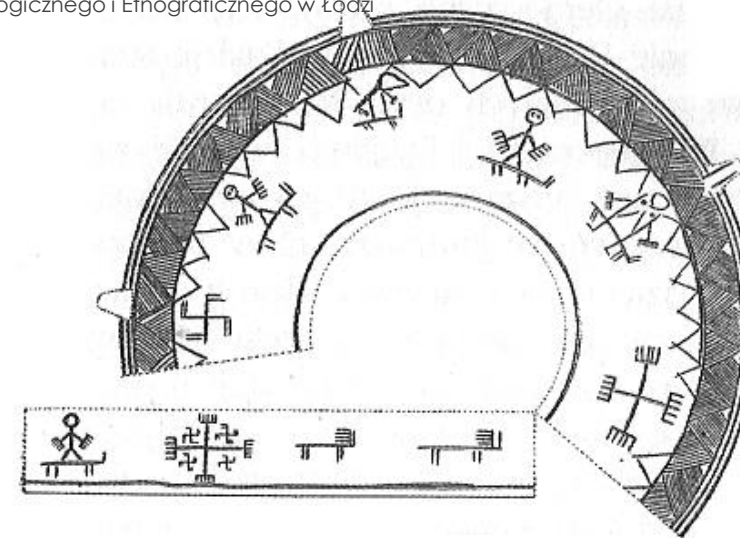
**W niektórych językach używa się podobnych słów na oznaczenie garnka i paleniska przeznaczonych do rytuałów poświęconych bogom. Może to oznaczać, że obydwa te obiekty – garnek i palenisko – w szczególnych sytuacjach były traktowane jako niezbędne do kontaktów ze światem nadprzyrodzonym. Obecność swastyki – uznawanej za symbol ognia – na widocznych powierzchniach naczyń, jak i na dnach, może potwierdzać powyższą interpretację.**



Biała, pow. łódzki; urna z cmentarzyska kultury przeworskiej; warsztat lokalny, II w. n.e., fot. A. Krukemeyer

Wandalowie - strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy, Andrzejowski J., Kokowski A., Leiber Ch. (red.) Lublin-Warszawa 2004

Zbiory Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi



Rysunki na popielnicy kultury przeworskiej z Białej

Wg A. Kokowski, Starożytna Polska, Warszawa 2003.



## Magiczne kotły

Niektóre ludy, np. Celtowie, byli przekonani, że pewne naczynia obdarzone są magicznymi właściwościami. Szczególną rolę w tych wierzeniach pełniły kotły, które służyły jako naczynia obrzędowe. Składano je w ofierze bogom, umieszczano w nich spalone szczątki zmarłych i gotowano w nich magiczne napoje, które dawały niezwykle moce.



Urna (stop miedzi) z cmentarzyska kultury przeworskiej; import celtycki, I w. n.e., fot. B. Walkiewicz

Zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu

Gdańsk-Oliwa, ul. Antoniego Abrahama (d. Friedensschluss), Urna z cmentarzyska; faza wielkowiejska; VII-VI w. p.n.e.; warsztat lokalny, fot. P. Gużyński

Wg Kolekcja archeologiczna Muzeum Towarzystwa Naukowego w Toruniu w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu. Katalog, red. P. Gużyński, Toruń 2019.

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu



## Rytualne przeznaczenie czarek

**W językach indoeuropejskich nazwy niektórych naczyń pochodzą od określeń na czaszkę lub czerep. Dotyczy to szczególnie różnych płytkich form, w kształcie czary lub misy.**

języki indoeuropejskie - rodzina języków, do której należą prawie wszystkie języki ludów europejskich oraz języki indyjskie, irańskie oraz język ormiański



Nawra, pow. toruński. Czarka z cmentarzyska kultury łużyckiej; VI-V w. p.n.e.; warsztat lokalny, fot. P. Gużyński

Wg Kolekcja archeologiczna Muzeum Towarzystwa Naukowego w Toruniu w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu. Katalog, red. P. Gużyński, Toruń 2019.

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu

## Podróż łodzią w zaświaty

W językach indoeuropejskich używa się tego samego wyrazu na określenie statku i naczynia. Dawne nazwy, wspólne dla naczynia i łodzi, zawsze mają powiązania mityczne. W mitach europejskich przeprawa łodzią przez rzekę lub jezioro była zazwyczaj równoznaczna z podróżą do krainy zmarłych.

Goci, podobnie jak Wikingowie, choć kilka stuleci wcześniej od nich, składali swoich zmarłych w łodziach. W Skandynawii pozostawili po sobie liczne groby z obstawami kamiennymi w kształcie łodzi. Podobne znaczenie mogła mieć obecność w gockich grobach drewnianych naczyń i trumien przypominających łodzie-dłubanki.

Bagicz, pow. kołobrzeski. Trumna z wydrążonej kłody dębowej, kultura wielbarska identyfikowana z Gotami (I-V w. n.e.)

Wg A. Kokowski, Archeologia Gotów. Goci w Kotlinie Hrubieszowskiej, Lublin 1999.





## Naczynie duszy

Niektórzy archeolodzy uważają, że tworzenie naczyń w kształcie ludzkiej postaci wynika z przekonań o magicznej więzi ludzkiego ciała i naczyń. Przykładem tego typu wierzeń są np. urny twarzowe ludności kultury pomorskiej, zamieszkującej ziemie polskie w VIII-III w. p.n.e.



Żelewo, pow. wejherowski. Urny twarzowe kultury pomorskiej, VI-V w. p.n.e.; warsztat lokalny, fot. K. Deczyński

Wg Kolekcja archeologiczna Muzeum Towarzystwa Naukowego w Toruniu w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu. Katalog, red. P. Guzyński, Toruń 2019.

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu

## Mowa naczyń

**Naczynia, dzięki swojej formie, ornamentowi i materiałowi z jakiego zostały wykonane, służą także przekazywaniu różnych informacji, np. o pochodzeniu twórcy czy społecznej pozycji posiadacza.**

Lachmirowice, pow. inowrocławski;  
naczynie z cmentarzyska kultury przeworskiej;  
kosztowny import z Imperium Rzymskiego,  
świadczący o przynależności jego  
posiadacza do miejscowej elity, II w. n.e, fot.  
K. Deczyński

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu



Gostkowo, pow. toruński; urna z  
cmentarzyska kultury wielbarskiej,  
zdobiona charakterystycznym dla tej  
kultury ornamentem; warsztat lokalny, II  
w. n.e, fot. K. Deczyński

Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu





# Magiczne znaczenie naczyń w pradziejach

## Cytowana literatura

**A. Kokowski**, Archeologia Gotów. Goci w Kotlinie Hrubieszowskiej, Lublin 1999.

**A. Kokowski**, Starożytna Polska. Od trzeciego wieku przed Chrystusem do schyłku starożytności, Warszawa 2005.

**A. Kowalski**, *Genealogia sztuk II. Naczynie w słowniku kultury „nostratyckiej”. Analiza magicznego doświadczenia rzeczy*, EΙΔΩΛΟΝ, red., A. P. Kowalski, M. Kwapiński, 2000 s.149-166.

**M. Kwapiński**, Kanopy pomorskie w świetle semiologii, [w:] EΙΔΩΛΟΝ, red. H. van den Boom, A. P. Kowalski, M. Kwapiński, 2000, s. 167-174.

**L. Lévy-Bruhl**, Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych, PWN, Warszawa 1992.

**M. Mogielnicka-Urban**, *Elementy doktryny religijnej w świetle obrządku pogrzebowego na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Maciejowicach, woj. siedleckie*, [w:] B. Gediga, D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, Warszawa-Wrocław -Biskupin, 2000, s. 73-94.

**Z. Staszczak** (red.), Słownik etnologiczny. Terminy ogólne, Warszawa-Poznań 1987.

**A. Strobin**, Ceramika naczyniowa kultury oksywskiej, Gdańsk 2011

**Wandalowie** - strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy, Andrzejowski J, Kokowski A., Leiber Ch. (red.) Lublin-Warszawa 2004